

SZÉCHENYI ÁGNES

HUSZÁRIK ZOLTÁN

(1931–1981)

„Hogy honnan jöttem, nem titkolom. Ahonnan jöttem, kötelesség volt a kitörés, a felemelkedés. Nem én kívántam így, hanem azok, akik sorsukban vagy életükben már csak általam emelkedhetnek. Élményvilágom, tapasztalataim fele részét tőlük kaptam” – mondta Huszárik Zoltán egy interjúbán. Ahonnan jött, a Galga menti parasztvilág, ahová haláláig hazajárt. „Oda mindig vissza kell menni. Aludni, kinyújtózni...” Egy-szer egy hosszú levélben vallott magáról kedves színésznőjének, Dayka Margitnak. „Hazulról, az anyámtól irgalmatlan életszeretettel hoztam. Egy sor olyan érvényes fogalmat, amire életben-művészetben egyaránt szükség van: bizalom, szeretet, barátság. Növekedőben – már magamon, nemcsak a világban – egyre inkább láttam és látom, hogy vonultak vagy hogy vonulnak be az előbb említett fogalmak egy skanzenba, ahol esetleg még látni lehet, milyen volt az emberszabású ember. Kicsit fanyar vagyok, de nem beletörődő, nem megalkuvó. Hiszem, hogy a dolgok és maga az ember is megváltoztathatók.”

Azt is mondta, nem sokkal halála előtt, hogy nem ismeri magát, és ezért csinál filmet. Életműve azt bizonyítja, hogy valamennyi filmjében saját magával nézett farkasszemet. Kisfilmeket rendezett főleg, mindössze két nagyjátékfilm maradt utána, a Szindbád (1971) és a Csontváry (1980). De kisfilmjei csak terjedelemben kisfilmek, nem ujjgyakorlatok, hanem szuverén alkotások. Első főiskolai vizsgafilme, a Játék (1959) ötperces néma etűd. Két rab ül egymással szemben a cellában, és türelmetlenül várják, hogy pár percre besüssön a nap, és a rácsok képezte, földre vetülő árnyékhálón gyors sakkpartit játsszanak, kenyérből gyúrt figurákkal. A fény hamarosan elmegy, és ők katatón magányba süllyedve várják a következő napfényes napot. A Groteszk (1963) szintén vizsgafilm, az önmaga terhére cipelő emberről szól, aki tétova pályaudvari téblábolás után felszáll egy vonatra, és a kietlen tájon tett utazás után megérkezik ugyanarra a pályaudvarra, ahonnan elindult. Az Elégia (1965)

– Somlyó György szavával – az „ember lóban elbeszélve”. A lovak sorsában az ember saját sorsára kell, hogy ébredjen. A film igen nagy nemzetközi visszhangot váltott ki. Első nagyjátékfilmjét, a Szindbádöt kilenc évvel követi a Latinovits Zoltán emlékének ajánlott és egyszersmind erős önéletrajzi kötődést mutató Csontváry (1980). Ahogy Csontváry (= Huszárik) meglátogatja édesanyját, az az örök és már-már mítikus anya-fiú kapcsolat megfogalmazása. Az anyát Dayka Margit játssza felejthetetlenül. A képek tárgyi világát özevgy Huszárik Jánosné domonyi szobái, bútorai, fényképei adják.

Huszárik tévérendező is volt, rádiós és színházi rendezései is emlékeztetnek, de mint grafikusról sem felejtkezhetünk el róla.

SZINDBÁD (1971)

Virágszirom. Húslevesen úszó zsírkarikák. Virág. (Közben egy-egy zongorabillentyű hangja.) Ugyanezek még egyszer. Nevetgélés. Faág. Virág. Fű. Pocsolya. (Megint zongorahang.) Virágszirom. Csipkeminta. Avar. Fényképek. Virág. Füst az erdő felett. (Itt a filmnéző, talán nem is jogtalanul, hangulatilag semmiképpen nem, Weöres Sándor *Fű, fa, füst* című versére asszociál. A versben szereplő tárgyak mintha Szindbád boldogult ifjúkora rekvizitumai volnának.) Csipke. Napóra a falon. Fakéreg. Két fehér ló egy homokfutó elé fogva. „Na, hazaviszed a gazdádát” – mondja egy női hang. Viszi a két ló a kocsit, benne a fekvő (alvó?, halott?, tetszhalott?) Szindbádöt (Latinovits Zoltánt). Nagytotálók, a régi tájképeket idéző képkihágások és a bevezető képsorokban már szerepelt mikrorealista, közletről mutatott felvételek váltják egymást. (A közeli nagyítások annyira közelieliek, hogy néha nem is könnyű felismerni, mit ábrázolnak. Rejtvényűjságok szoktak ilyen feladványokat mutatni. Szindbád hangját halljuk: „Talán mindenütt voltam, bálban és temetésen, erdőben és vízparton, bűnben és erényben. Sokat utaztam, most elfáradtam.” Számvetés ez és maga-

tartása esztétikai elveinek összefoglalása. Táncoló lányokat látunk az erdei réten. Ők a tavasz. Tüllök, csipkék, kalapok. Egyikük fehér, a másik világoskék. Olyan könnyedén keringenek, mintha sima felületen siklanának, korcsolyáznának. (A film egyik utolsó jelenetében Szindbád a Tél Tündérével fog együtt korcsolyázni.) A bizonytalan realitástartamú filmidőben ez a két évszak valami keretfélét ad. Sohasem tudjuk biztosan, hogy amit látunk, az a jelenben történik-e, esetleg a múltban. Vagy nem is történt meg, csak az álom vagy a vágy fantáziaszüleménye. Horgas Béla találó meghatározása erre a filmszerkezetre az „időtlen mellérendelés”. Szindbád első megszólalásában „eltévedt hercegnek” mondja magát, aki feleséget keres. Tizenhárom nővel való kapcsolata villan fel jelenetekben, párbeszédekben, monológokban, montázsokban. A nevek nagy része az irodalmi alapanyagból, Krúdy Gyula novellavilágából való. „Beszélő” nevek, több értelemben. Bánatváryné neve klasszikus példa. De a szerző (az író és a rendező) gyengéd viszonyáról beszélnek a P-vel és F-fel (zöngétlen ajkhangok) kezdődő női nevek: Patiente, Paula, Fruzsina, Fáni, Fanny, Florentin is. A Szindbád név is több önmagánál. A keleti kultúrkör hőseit idézi, a tengerjáró alakját, akinek palotájában mindig terítve volt az asztal, kancsóiból sohasem fogyott ki a bor, aki a világ valamennyi tengerén hajózott, és akivel mesés történetek estek meg.

A mi Szindbádunk is nagy utazó. Társadalmi egzisztenciájáról nincs tudomásunk. Anyagi háttéréről, jövedelmeiről nem tudunk semmit. Jómódú, a pénznek nincs szerepe az életében. Olthatatlan a kíváncsisága. A tájakat, a tengereket számára a nők jelentik. A jelenvaló alig érdekli, ezért időz – a montázstechnika felvillantotta képekkel – inkább a távollevők mellett. Nincs számára egyetlen nő, mindenkit elhagy, megcsal. Aztán sok év múltán néha visszatér. Ellenáll a kispolgári élet csábításának. Nincs saját otthona. Egyetlen biztos pontja van az életének, de ott is csak vendég, a nála idősebb Majmunka. Hozzá mindig visszatér, ha tíz év múltán is. Majmunka ismeri a legjobban. Átlát rajta, és vele Szindbád is őszintébb. (Kettőjük

kapcsolata Krúdy *Szindbád álma* című novellájából érkezett a vászonra.) Mindannyian Szindbádok vagyunk egy kicsit, de Szindbád következetesebb nálunk. Huszárik mondja róla: „Élni siet, és túlhajtja az érzést. Minden életközegben benne akar lenni, tájban, nőben, tárgyban, az ételek jó ízében, borospoharak tükrében, temetők mohos keresztjeiben. Az önalakítás sürgető igyekezete teremti meg tapasztalatainak tárházát, és állít paradox módon egyúttal csapdát is az igyekvőnek.” Szindbád hol elegáns, friss, hol fáradt, puffadt arcú lump, élvezeg vagy éppen kegyetlen. Monológokkal is jellemzi magát. Az egyszemélyes hangos beszéd a magány, az önmagába zárttság, a feloldódni képtelenség kivetülése.

„Nem szerettem én soha senkit, csak a hiúságom, a büszkeségem. Meg azt, hogy különb embernek hittem magam” – mondja Majmunkának. Vele azért tud föloldódni, mert a nő nem mint elhagyott kedvesére gondol Szindbádra, hanem mint a fiára. Vele még azt is hajlandó Szindbád egy beszélgetésben végigélni, amit mástól nem fogad el. Az ölébe hajtva a fejét azt mondja magukról, hogy húszéves boldog házasságok. És aztán együtt nevetnek ezen. Azt az özvegyet, aki ezt az életformát rá akarja kényszeríteni (Bánatvárynét), Szindbád finoman ott hagyja. Amíg a nő beszél, Szindbád csendesen kihátrál, csak a zár kattanasát halljuk. Ez a tempós, lassú és esztétikus ámokfutás, ami Szindbád élete, meg is terheli őt. Az elkövetett bűnök nyomasztják, de mert nem hívő ember, gyerekkori barátját kéri, vállalja át bűneit, mint valamikor ifjúkorukban, pénzért. És mintha valóban gyónna, elősorolja vétkeit. De csak újabb bűnt követ el ezzel a kéréssel, s meg sem könnyebbülhet. Ezt pontosan tudja, mert – irodalmi műszóval – reflektált ember. Van öniróniája, van bűntudata, a fájdalomakat is átéli, amit másoknak okozott. Mégis elköveti a bűnöket újra. Az is „bűn”, amit a híres velőcsont-jelenetben csinál. Miközben maradéktalanul élvezi az evést, és monológban kommentálja az étkek sorát és hozzájuk való viszonyát, nem figyel a kocsmáros válásának szomorú történetére. Pedig ő kérdezte. És aztán kiderül, az asszony csábítója is ő volt. Sőt még a jelenet alatt is kacérkodik

a sárgarépat pucoló konyhalánnyal. Végül fáradtságával, bűnösségével Búcsú bácsihoz menekül. A balladás nevű és szerepű férfi fölkelte az asszonyokat – mind feketébe vannak öltözve, s egyiküknek olyan torz az orra, mintha maga volna a halál –, hogy gyógyítsák meg Szindbádöt. Az asszonyok fölé hajolnak, és álomba (halálba?) éneklük archaikus népi imádságokkal, dalokkal. Most már csak az elválás, a búcsúzkodás van hátra. A következő jelenetben Szindbád a Tél Tündérétől vesz búcsút. A jégen kuszának tetsző, mégis szabályos korcsolyanyomok. Akár az életút szimbóluma is lehet. Szindbád egy templomba tartó nőt követ. Az asszony fölmege a toronyba, és ott orgonál. Szindbád éppen hogy fölér a karzat lépcsőjén, szívgörcsöt kap és meghal. Festett könnyű fa-Krisztus és a szentek nézik halálatusáját. Az orgona sem szól már olyan szépen, mintha a fűjtató nem dolgozna, nem volna benne „szusz”; a hang lelassulására az orgonáló nő is odanéz. Szindbád szeme előtt a film kezdetekor látott lovas kocsi. És tisztelgés Krúdy előtt: a vörös postakocsi. Üres, élettelen tenyerét látjuk, nagyon közlelő a tenyér rajzolatát (sorsvonal?), aztán megint a távozó postakocsit, s a filmvászon elsötétül.